

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто професійну орієнтацію як систему підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів України до професійної діяльності. Охарактеризовано основні елементи системи профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи. Акцентовано на принципах діяльності системи професійної орієнтації в умовах навчально-виховної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів України.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна консультація, професійний відбір, професійна інформація, система профорієнтації, професійна активізація, принципи профорієнтаційної роботи.

Актуальність комплексного осмислення професійної орієнтації в сучасних умовах підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів пов'язана насамперед із тим, що профорієнтаційна робота в Україні тільки починає складатися в цілісну систему, лише окреслюються її окремі рівні та елементи. Від правильного вибору професії виграє як суспільство, що одержує суспільно корисного громадянина, так і особистість, яка відчуває задоволення від роботи і має широкі можливості для самореалізації. Адже саме вибір професії – важлива ланка у життєвому і професійному становленні людини.

Питання профорієнтації завжди були у центрі уваги держави і суспільства, але сьогодні потребує принципово нових підходів до організації та функціонування системи професійної орієнтації підростаючого покоління. Зміни в суспільному житті закономірно відображаються в ціннісних орієнтирах учнів, їхніх інтересах і професійних намірах [9, с. 305].

Різні аспекти профорієнтації привертали увагу багатьох дослідників: П. Атутова, М. Захарова, Є. Климова, Г. Костюка, К. Платонова, М. Пряжникова, С. Чистякової. Особливості професійного самовизначення школярів в Україні за умов становлення та розвитку ринкової економіки досліджували Д. Закатнов, М. Тименко, Б. Федоришин, М. Янцур. Ними було розроблено нову концепцію професійної орієнтації, яка знайшла визнання як у наукових колах, так і в практичній діяльності. Згідно з цією концепцією, «особистість є центром процесу профорієнтації».

Соціологічні та педагогічні дослідження свідчать, що далеко не завжди інтереси і запити учнів збігаються із суспільними потребами, що створює низку соціально-економічних та психолого-педагогічних проблем. Доводиться констатувати: більшість загальноосвітніх навчальних закладів не готові до організації профорієнтаційної роботи і не можуть забезпечити належних умов для профільного навчання учнів. Тому проблема професійної орієнтації школярів потребує дослідження з урахуванням можливостей організації системи підготовки учнів старшої школи до професійної діяльності.

Зазначимо, що визначення профорієнтації у системі підготовки учнів загальноосвітніх закладів України до професійної діяльності ще недостатньо досліджено у теоретичному та методичному аспектах. Зокрема, потребують вивчення такі важливі питання, як створення системи професійної орієнтації учнів, вплив профільного навчання на професійну орієнтацію учнів старшої школи, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему профорієнтаційної роботи з учнями.

Нині професійна орієнтація визначається як науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, що відповідає індивідуальним особливостям і потребам суспільства.

Протягом тривалого часу профорієнтаційна діяльність розглядалась як суто шкільний аспект загальноосвітнього процесу. На сучасному етапі більшість спеціалістів констатують: системна діяльність можлива лише за умови розвитку партнерських відносин між загальноосвітніми установами та низкою інших суспільних інститутів, таких як бібліотека, служба зайнятості, громадські організації тощо.

Мета статті — визначення місця професійної орієнтації у системі підготовки учнів старшої школи до професійної діяльності. Відповідно, завданнями дослідження є такі: висвітлити основні елементи системи профорієнтаційної роботи, проаналізувати наукову літературу щодо професійної орієнтації та схарактеризувати принципи діяльності системи профорієнтації в умовах навчально-виховної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів України.

Професійна орієнтація — це система, яка забезпечує підготовку учнів загальноосвітніх навчальних закладів до оптимального вибору професії, професійного навчання та визначення напрямів професійної діяльності [11, с. 327].

Повне розкриття спрямованості задатків людини можливе, коли вона правильно підготується до майбутньої професійної діяльності, обере професію, оцінить свої здібності і визначить свою придатність. Допомогти учням обрати життєвий шлях, адаптуватися до професії і, ззагалі, виявити вплив на розподіл трудових ресурсів покликана система профорієнтації.

Щоб вибір професії був справді свідомим і вільним, необхідно зважати принаймні на три фактори: поінформованість про світ професій, знання своїх особистісних особливостей, уміння співвідносити особисті якості з вимогами, які висувують професія і спеціальність. Уся шкільна робота має сприяти професійному самовизначенню учнів, насамперед виявленню й розвитку схильностей і здібностей, формуванню мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних та інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності.

Тому призначенням системи професійної орієнтації повинна бути не лише підготовка учнівської молоді до вибору майбутньої професії, а й формування в учнів загальноосвітніх навчальних закладів спрямованості на майбутній професійний успіх як домінантного вектору суб'єкта професійного самовизначення особистості [10, с. 48]. У центрі системи професійної орієнтації має перебувати учень, якому потрібно допомогти сформувати знання, особисті якості, внутрішні мотиваційні установки, навички, що сприяють найбільш повному саморозвитку і самоактуалізації.

Професійний період охоплює етапи професійного навчання та адаптаційний. Перший етап — професійного навчання (старша школа) передбачає: оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками; формування професійної мобільності, готовності до продовження професійної освіти. Другий етап — адаптаційний (професійна діяльність) передбачає створення умов для професійного зростання, повноцінної самореалізації учнів у професійній діяльності; адаптацію до трудового колективу, професії і нового соціального статусу; формування психологічної готовності до зміни професії та переорієнтації на нову діяльність [6, с. 372].

Професійна орієнтація — це цілісна система, яка складається із взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних загальною метою і єдністю управління: професійна просвіта, розвиток інтересів, схильностей школярів у різних видах діяльності — ігровій, пізнавальній трудовій (професійна активізація), професійна психодіагностика, професійна консультація,

професійний відбір, професійна адаптація і професійне виховання [5, с. 176].

Професійна просвіта, на думку В.Д. Симоненко, передбачає певну сукупність знань про особливості різних професій, умови правильного вибору однієї із них, виховання позитивного ставлення школярів до різних видів професійної і суспільної діяльності; формування професійних намірів, в основі яких лежить пізнання соціально-економічних потреб суспільства і психофізіологічних особливостей особистості [4, с. 32]. Без професійної просвіти неможлива ефективна підготовка учнів до свідомого вибору професії. Важливість цього компонента полягає в тому, що завдяки йому поширюються рамки свободи вибору: чим більше знає людина про різні види професій, тим свідомішим буде її вибір. Професійна просвіта, своєю чергою, охоплює професійну інформацію, професійну пропаганду і професійну агітацію. Ці елементи також пов'язані між собою. Їхня мета — повідомлення школярам певного кола відомостей про найбільш поширені професії, інформування про способи й умови оволодіння ними.

Н.Д. Левітов не менш важливим компонентом профорієнтації вважає розвиток інтересів і схильностей школярів у різних видах професійної діяльності, без яких неможливо підготувати людину до правильного вибору професії. Складається він із таких важливих елементів, як формування і виховання професійних інтересів, виховання поваги до певної професії і любові до праці [3, с. 57].

Саме професійна орієнтація у системі підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів України до професійної діяльності може сформувати в учнів готовність до суспільно корисної, продуктивної праці, мотивацію до навчання і самонавчання, надасть змогу отримати базові знання та навички, що забезпечать постійне оволодіння новими знаннями, комунікативні навички; уміння користуватися сучасними інформаційними технологіями; здатність до соціальної взаємодії, успішної співпраці в команді; уміння перетворювати нові знання на інноваційні технології.

Професійна орієнтація містить три елементи системи: профінформацію, профконсультацію і професійний відбір. Ці елементи тісно пов'язані між собою, у практиці профорієнтаційної роботи школи не завжди можна встановити чіткі межі між ними.

Професійна інформація як окремих відносно самостійний елемент профорієнтації — це система організації і проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння школярами необхідних знань про психологічні і психофізіологічні умови правильного вибору професії [1, с. 368].

Професійна консультація має за мету встановлення відповідності індивідуальних, психологічних й особистих особливостей специфічним вимогам тієї чи іншої професії.

Н.Н. Захаров, В.Д. Симоненко розрізняють такі види консультацій: довідкові, під час яких учні з'ясовують вимоги прийняття на роботу, можливості засвоєння різних професій; діагностичні, спрямовані на вивчення особистості, її інтересів, схильностей, здібностей з метою виявлення обраної чи близької до неї професії; формуючі, мета яких здійснити керівництво, корекцію вибору професії школярем; медичні, завдання яких — виявлення стану здоров'я школярів [4, с. 27].

Професійний відбір, як правило, здійснюється поза школою. Мета професійного відбору — виявити придатність людини до конкретного виду праці. У здійсненні профвідбору перевага віддається тим претендентам, які мають високий рівень професійно важливих якостей, властивостей і перспектив розвитку.

Завершальним компонентом профорієнтації є професійна адаптація, яка становить собою активний процес пристосування молодої людини до нового оточення, умов праці й особливостей конкретної спеціальності. Успішна професійна адаптація визначається зберіганням і подальшим розвитком схильностей до конкретної професійної діяльності.

Отже, наразі актуальним є створення принципово нової системи профорієнтації, спрямованої на вирішення проблем суспільства в умовах ринкової економіки.

Як свідчать численні дослідження, в учнів старшої школи практично відсутні знання про професії, які існують, про сучасні ринки праці взагалі та в регіоні зокрема; бракує знань про власні ресурси та можливості, про відповідність між уподобаннями і здібностями; відсутні навички планування здобуття професії і професійного зростання, низький рівень культури самопізнання і самовдосконалення [2, с. 26]. На особистісному та міжособистісному рівнях перед учнями постають проблеми самоусвідомлення, особистісного зростання, несформованості життєвих планів, розбіжність навчальних і професійних інтересів.

Вирішенню цих проблем має бути присвячена стратегія професійної орієнтації, що ґрунтується, зокрема, на таких принципах [8, с. 272]:

1. Принцип повноти системності інформації.
2. Принцип формування ключових компетентностей.
3. Принцип безперервності професійної орієнтації.
4. Принцип особистісно орієнтованого підходу до професійного самовизначення.
5. Принцип проектного підходу.

Є. І. Харченко вирізняє характерні особливості, які повинна мати система професійної орієнтації. По-перше, головним об'єктом системи має стати (бути) особистість, якій потрібно допомогти формувати знання, особисті якості, внутрішні мотиваційні настанови, що дадуть змогу повною мірою сприяти саморозвитку і самоактуалізації. Тобто, повинен бути реалізований принцип особистісно орієнтованого підходу, акцентованого на гуманістичну стратегію, яка реалізується шляхом складання реальних проектів професійного самовизначення, спрямованих на з'ясування схильностей молодшої людини, на розвиток у неї здібностей до самоаналізу, саморозвитку, самоактуалізації, вміння самостійно орієнтуватися в різних ситуаціях і приймати правильні рішення. По-друге, професійно орієнтована робота з учнями старшої школи має бути спроектована таким чином, щоб спочатку визначалося потенційне покликання учнів, якому сприяють їхні природні схильності і здібності. По-третє, система повинна мати достатнє інформаційне забезпечення, що уможливило б реалізацію принципу системності інформації [7, с. 104].

Для усвідомленого самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів України необхідно створити цілісне системне уявлення про економічні види діяльності, методи самодіагностики та психодіагностики, технологічні дії на ринку праці, можливості отримання освітніх послуг.

Професійне виховання школярів є одним із головних компонентів системи професійної орієнтації. Під професійним вихованням розуміють виховання у школярів професійно важливих якостей особистості: професійного обов'язку і честі, відповідальності, професійної гордості, етики. Усі компоненти професійної орієнтації тісно пов'язані між собою, їх функціонування визначається закономірностями всієї системи.

Аналізуючи процес професійної орієнтації, можна стверджувати, що метою системи професійної орієнтації в межах

загальноосвітнього навчального закладу є формування в учнів старшої школи уміння обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці.

Професійна орієнтація в системі підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до професійної діяльності має певні особливості і повинна здійснюватися як цілеспрямована, керована, скоординована діяльність навчальних закладів, підприємств, установ, організацій та громадськості, що забезпечує створення організаційних і психолого-педагогічних умов, необхідних для свідомого вибору професії.

У подальших дослідженнях розглянутої проблеми варто ґрунтовно розкрити нові технології профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи щодо професійної діяльності та умови вирішення питань профорієнтації у глобалізованому економічному просторі України.

Загалом, у виборі професії для випускника школи важливо врахувати всі особисті і функціональні властивості, які сформовані у процесі виховної роботи, і ті, які визначаються психологічними особливостями особистості. Тільки в цьому разі можна підібрати для людини таку професійну діяльність, за якої особистість максимально реалізує свої можливості та здібності.

Література

1. Волощук І. П. Професійні ціннісні орієнтації як чинник свідомого вибору професії / І. П. Волощук // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. — К., 2006. — Вип. 9, кн. 1. — С. 367-373.
2. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації : навч. посіб. / Н. О. Гончарова. — К. : Слово, 2010. — 168 с.
3. Захаров Н. Н. Профессиональная ориентация школьников / Н. Н. Захаров, В. Д. Симоненко. — М. : Просвещение, 1989. — 446 с.
4. Побірченко Н. Успішна професія — як її обирають: нові підходи до організації проф. самовизначення учн. молоді / Н. Побірченко, О. Мерзлякова // Психолог. — 2009. — № 1. — С. 12-16.
5. Пряжнікова Є. Ю. Профорієнтація / Є. Ю. Пряжнікова, Н. С. Пряжніков. — М. : Академія, 2013. — 496 с.
6. Скиба М. Є. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навч. посіб. / М. Є. Скиба, О. М. Коханко. — Хмельницький : ХНУ, 2007. — 322 с.
7. Харченко Е. И. Ключевые компетенции как основа проектов реорганизации систем допрофессионального образования / Е. И. Харченко // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. — 2002. — № 2. — С. 103-106.

8. Харченко Е.И. Проблемы профессиональной ориентации молодёжи в условиях новой экономики / Е.И. Харченко // Зб. наук. пр. Східно-українського національного університету ім. В. Даля. Ч. 2. — Луганск, 2002. — С. 272-273.
9. Хромова О.Л. Обґрунтування системного підходу в дослідженні роботи школи з педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників / О.Л. Хромова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. — Вип. 16, кн. 3. — С. 304-311.
10. Чистякова С. Н. От обучения к профессиональной карьере : программа с методическими рекомендациями / Н.С. Чистякова, Н.Ф. Родичев. — М. : Академия, 2012. — 64 с.
11. Янцур М.С. Професійна орієнтація і методика професійної роботи : курс лекцій [навч. посіб. для студент. ВНЗ] / М.С. Янцур. — К. : Слово, 2012. — 464 с.

В статье профессиональная ориентация рассмотрена как система подготовки учащихся общеобразовательных учебных заведений Украины к профессиональной деятельности. Охарактеризованы основные элементы системы профориентационной работы с учащимися старшей школы. Внимание акцентировано на принципах деятельности системы профессиональной ориентации в условиях учебно-воспитательной работы с учащимися общеобразовательных учебных заведений Украины.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональная консультация, профессиональный отбор, профессиональный информативная система профориентации, профессиональная активизация, принципы профориентационной работы.

T. V. Ananko

Vocational Guidance in the System of Ukrainian Secondary School Pupils' Preparation to Professional Activity

T.H. Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University
(30 A Shevchenko Str., Chernihiv, Ukraine)

In this article, career guidance is seen as a system of areas of training secondary schools students to professional activity in order to develop the child's conscious choice of professional education and the desire to be in great professional demand in society. The author examines key elements of career guidance as for students from high school.

The basic stages of professional training are highlighted in the paper. Scientific educational literature concerning career guidance in high school is analyzed. The principles of the vocational guidance system's functioning in conditions of educational work with students of secondary schools in Ukraine are revealed.

Challenges and problems of career guidance faced by society and dictated by contemporary realities are considered in terms of preparing students of secondary schools in Ukraine to professional educational work. Attention is drawn to the main priorities of professional self-determination during career guidance with senior students. The author offers ways of solving the problems, and makes an emphasis on the need of using a comprehensive approach to career guidance in secondary schools of Ukraine.

Keywords: *vocational guidance, vocational counseling, staff recruitment, professional information, vocational guidance system, vocational activation, principles of career guidance.*

References

1. Voloshhuk, I. P. (2006). Profesiini tsinnisni oriientsatsii yak chynnyk svido-moho vyboru profesii [Professional value orientations as a factor of conscious choice of profession]. In *Teoretyko-metodychni problem vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Ed. 9, B. 1 (pp. 367-373). Kyiv.
2. Honcharova, N. O. (2010). *Osnovy profesiinoi oriientsatsii* [Basics of vocational guidance]. Kyiv: Slovo.
3. Zakharov, N. N. & Simonenko V. D. (1989). *Professionalnaia oriientsatsiia shkol'nykov* [Vocational guidance of schoolchildren]. Moscow: Prosveshchenie.
4. Pobirchenko, N. & Merzliakova, O. (2009). *Uspishna profesia – yak ii oby-riaiut: novi pidkhody do orhanizatsii prof. samovyznachennia uchn. molodi* [Successful profession – how to choose it: new approaches to the organization of professional self-determination of youth]. *Psykholoh*, 1, 12-5.
5. Priazhnikova, Ye. Yu. & Priazhnikov, N. S. (2013). *Proforientatsiia* [Vocational guidance]. Moscow: Akademia.
6. Skyba, M. Ye. & Kokhanko O. M. (2007). *Teoria i praktyka profesiino-oriientsatsiinoi roboty z moloddiu* [Theory and practice of vocational guidance work with youth]. Khmelnytskyi: XNU.
7. Kharchenko, E. Y. (2002). *Kliuchevye kompetentsii kak osnova proektov re-orhanizatsii system doprofessionalnogo obrazovannia* [Key competencies as a base of projects of reorganization of pre-professional education systems]. In *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*: No 2 (pp. 103-106).
8. Kharchenko, E. Y. (2002). *Problemy professionalnoi oriientsatsii molodezhy v usloviakh novoi ekonomiki* [Problems of vocational guidance of youth under conditions of new economy]. In *Zbirnyk naukovykh prats Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu im. V. Dalia*: P. 2. (pp. 272-273). Luhansk.
9. Khromova, O. L. (2012). *Obhruntuvannia systemnogo pidhodu v doslidzhenni roboty shkoly z pedahohichnoi pidhotovky batkiv shchodo profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv* [The substantiation of a systemic approach in the research of school work on pedagogical training of parents to professional self-determination of senior students]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Issue 16, book 3 (pp. 304-311). Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D. H.
10. Chistiakova, S. N. & Rodichev, N. F. (2012). *Ot obuchenia k professionalnoi kariere* [From learning to professional carrier]. Moscow: Akademia.
11. Yantsur, M. S. *Profesiina oriientsatsiia i metodyka profesiinoi roboty* [Vocational guidance and methods of professional work]. Kyiv: Slovo.